

*Розмежування особистого та політичного: українці, які рятували євреїв під час Голокосту*

Орест Закидалський  
Українсько-канадський Дослідчо-документаційний Центр  
Торонто, Канада

З нападом німецьких та радянських військ на Польщу у вересні 1939 р. розпочався один з найкривавіших конфліктів в історії людства. Після німецького нападу на Радянський Союз, й масового відступу радянський військ, Третій Райх раптово отримав під свою контролю території, на яких жила переважаюча більшість єврейського населення Європи. У нацистської Німеччини, яка прагнула здійснити *judenrein* Європи, виникла велика проблема, але до кінця 1941-го року, цю проблему було подолано. У грудні 41-го року, Ганз Франк, голова Генеральної Губернії, до складу якої входила Галичина, сказав своїм соратникам: “Джентельмени, я вас прошу позбутися будь-яких почуттів жалю. Ми мусимо винищити євреїв де б ми їх не знайшли, щоб забезпечити структуру всього

Райху”<sup>1</sup>. Відтак почався Голокост. До завершення війни, більшість єврейського населення Європи було знищено. Землі, які зазнали найбільше вбивств, були, річ ясна, регіони, де найбільше проживало євреїв – Польща, Білорусь та Україна. До війни, на територіях України<sup>2</sup> жило до 3 мільйонів євреїв,<sup>3</sup> після її закінчення залишилось половина з них, тобто 1,5–1,6 мільйонів було вбито<sup>4</sup>.

Від часу закінчення війни, Голокост в Україні стає предметом інтенсивних наукових досліджень, й публічних міркувань. Різними способами історики, соціологи, економісти, психологи, політики, а також і загальна громадськість намагаються інтерпретувати та пояснити процес знищення українського єврейства. Спроби пояснити чи зрозуміти, що сталося, значно ускладнює надзвичайно скомплікована роль, яку відіграло в Голокості місцеве окуповане християнське населення. Фактом є те, що німецькі окупанти для винищення єврейського населення рекрутували місцевих жителів

---

<sup>1</sup>Цитовано за Snyder, Timothy. *Bloodlands: Europe Between Hitler and Stalin*. New York: 2010, с.24

<sup>2</sup> В цьому розумінні Україна включає території (до 1939-го року) Радянської України, Галичини, Буковини, Волині.

<sup>3</sup> Friedman, Philip. *Roads to Extinction: Essays on the Holocaust* New York, 1980, с. 193

<sup>4</sup> Lower, Wendy. *Historical Research on the Holocaust in Ukraine: Achievements and Agendas*. Доповідь представлена на конференції ”The Holocaust by Bullets in Ukraine: A Conference for Researchers and Educators,” Landgoed Huize Bergen, Vught, Netherlands, 1

до допомоги. Таке залучення місцевого населення до виконання своїх планів привертає чималу увагу як євреїв, які вижили, так і вчених – дослідників цього питання. Др. Владімір Меламед написав:

Єврейські й українські спогади показують як вибірково пам'ять може створювати національно спрямовані парадигми колективної вини чи відповідальності. В загальному в єврейських спогадах часто виступають твердження, що українці, рівно або навіть більше винні ніж німці. Українська пам'ять часто уникає це єврейське питання або інтерпретує єврейське становище як трагічну і неминучу історичну дійсність.<sup>5</sup>

Однак в тих часах масової кризи та широкого насильства, чимало українців ризикували своїм життям і життям своєї родини, щоб врятувати життя, допомогти своїм єврейським співгромадянам. Яд Вашем задокументував більше як 2000 українських праведників.<sup>6</sup> Від розпаду Радянського Союзу науковці щораз більшу увагу звертають на роль, яку відіграли українці в рятуванні євреїв.<sup>7</sup> Якщо обставини української співпраці з окупантами є дуже

<sup>5</sup> Melamed, Vladimir. "Organized and Unsolicited Collaboration in the Holocaust." *East European Jewish Affairs*, 37:2, 2007, с. 218

<sup>6</sup> [http://www1.yadvashem.org/yv/en/righteous/pdf/virtual\\_wall/ukraine.pdf](http://www1.yadvashem.org/yv/en/righteous/pdf/virtual_wall/ukraine.pdf)

<sup>7</sup> Про сучасно історіографію на цю тему, дивіться

Абакунова, Ганна. *Вивчення проблеми допомоги євреям на окупованих нацистами територіях у дискурсі міжетнічних взаємин – історіографічний аспект*. Матеріали міжнародної науково-практичної конференції "Україна у Великій Вітчизняній Війні – омислення минуло, погляд у майбутнє" Донецьк, Видання Донецького національного університету, 2009, #1, (41), 115-120.

непрості, то обставини довкола питання української допомоги євреям є не менш складними. Можливо найефективніший спосіб зрозуміти цю складність це через свідчення очевидців – тих хто пережили Голокост і тих хто рятував євреїв. Вони там були, ми ні – й якраз вони можуть нам пояснити цю складність людських відносин, що в свою чергу нам допоможе краще зрозуміти обставини, які в той час існували в Україні і як вони впливали на намагання рятувати й допомагати євреям під час Голокосту.

Ця стаття поділена на дві частини. У першій – *Особисте* – розглянемо складності, які виринали у випадку рятування й допомогу євреям. Матеріали, на яких базується це дослідження – це інтерв'ю проведені Фундацією Шоа, та інтерв'ю, які робив я, як дослідник в Українсько-Канадському Дослідно Документаційному Центрі в Торонті. У другій частині – *Політичне* – зосередимося на рятуванні в контексті історичної пам'яті про Голокост в Україні. Найважливішим є той факт, що Голокост і рятування євреїв не є суцільними, інтегральними частинами дискурсу і пам'яті про

німецьку окупацію України. Чому? І чи поповнення бази інформації може спричинитися до зросту суспільної свідомості про рятування євреїв, що в свою чергу допоможе в доповненні пам'яті/міфу про німецьку окупацію України?

## **Перша Частина – *Особисте***

### *Слово про методологію*

Перед тим як розпочати дискусію про рятування євреїв в контексті Голокосту в Україні, я дозволю собі коротке відхилення на тему методології. Базою цього дослідження є 126 інтерв'ю з євреями, які пережили Голокост в Україні, та українцями, які допомагали євреям. Спільні характеристики цих інтерв'ю, це те що всі вони були проведені в Канаді – тобто, всі свідки тепер проживають в Канаді. Ці дослідження проведені у рамках проекту, який проводить Документаційний Центр у співпраці з Центром досліджень історії та культури східноєвропейського єврейства в

Києві та Українською Єврейською Зустріччю.<sup>8</sup> Проект зініціював Леонід Фінберг, директор Центру досліджень історії та культури східноєвропейського єврейства. В рамках цього проекту я відповідаю за дослідження в Канаді.

Цей підхід має деякі переваги, але теж деякі недоліки. Одне з таких важливих недоліків це те, що значна частина свідків, з якими були проведені інтерв'ю пережили Голокост на західноукраїнських землях, й тому пережиття свідків й рятівників з Радянської України недостатньо зарепрезентовані. Рівночасно перевагою у цьому підході є те, що записані інтерв'ю в Канаді дають нам можливість бачити перекрій свідків, тобто, всі свідки є включені у дослідження, а не лише ті, які мали позитивні взаємовідносини з українським населенням. Слід зазначити, що наше дослідження це лиш підстава для багато ширшої наукової праці. Також треба згадати, що інтерв'ю були проведені від половини 90-их років ХХ ст. до 2010 р., тому ті з ким проводилися інтерв'ю були або дітьми або, як максимум, мали до 20-кілька років під час війни.

---

<sup>8</sup> Дивіться веб-сайт проекту [http://www.ucrdc.org/Project-Ukrainian-Jewish\\_Relations.html](http://www.ucrdc.org/Project-Ukrainian-Jewish_Relations.html)

### *Передвоєнні роки*

Перед тим як зосередитись на часах Голокосту, – важливим є, на мою думку, подати декілька коментарів, що стосуються міжвоєнного періоду. В цей час, більшість територій звідки походили суб'єкти інтерв'ю знаходилися в Польській республіці. Назагал, взаємовідносини між євреями та українцями були, якщо дещо віддалені, то досить позитивні. Багато єврейських свідків з певною ностальгією пам'ятають міжвоєнні роки як час відносної злагоди.<sup>9</sup> Фанія Інберг з Луцька, наприклад, сказала, що вона не відчувала антисемітизму перед війною, й що її родина часто ходила відвідувати сусідів.<sup>10</sup> Самуел Левінсон з Рокітного сказав, що “Життя назагал не було поганим – ми мали багато друзів, котрі пізніше нас розчарували”.<sup>11</sup> Але було певне віддалення між єврейським та українським населенням. Петер Біндер сказав “Той

---

<sup>9</sup> Про ці відносини між українцями та євреями, дивіться

Redlich, Simon. *Together and Apart in Brzezany: Poles, Jews, and Ukrainians, 1919-1945*. Bloomington, IN, 2002

<sup>10</sup> Архів Візуальної Історії Фундації Шоа. Інтерв'ю з Фанією Інберг (Пазл) 16-го вересня, 1996, Віл-ст-Ларент, Квебек, Частина 11.

<sup>11</sup> Архів Візуальної Історії Фундації Шоа. Інтерв'ю з Самуелом Левінсон. 20-го липня, 1995. Річмонд Гил, Онтаріо. Частина 6.

був інший, але ми проживали гарно – це були лагідні люди”.<sup>12</sup> Проте, деякі свідки пам’ятали періодичні, ізольовані вияви антисемітизму. Фішел Голдинг з Мелниці пам’ятав, що школярі час від часу прозивали його *брудним жидом*, й були бійки під школою,<sup>13</sup> а Гертруда Розенберг помітила відчутне збільшення антисемітизму близько 38-го року, й пам’ятає бійки між єврейськими та українськими студентами університету.<sup>14</sup> Трохи іншими були стосунки на Радянській Україні – Григорій Галперин пам’ятав як в Одесі, в їхньому будинку, євреї й українці запрошували взаємно один одного до себе на релігійні свята – таким чином, діти святкували як християнські, так і єврейські свята. Проте, Галперин також згадував прояви “тихого антисемітизму”.<sup>15</sup>

З радянською окупацією Західної України впроваджено новий політичний й соціоекономічний порядок. Почалися масові політичні репресії – тисячі людей арештовано і депортовано

<sup>12</sup> Архів Візуальної Історії Фундації Шоа. Інтерв’ю з Петером Біндер. 30-го січня, 1997, Вінніпег, Манітоба. Частина 4.

<sup>13</sup> Архів Візуальної Історії Фундації Шоа. Інтерв’ю з Фішелом Голдінг. 12-го грудня, 1996. Монреал, Квебек. Частина 5.

<sup>14</sup> Архів Візуальної Історії Фундації Шоа. Інтерв’ю з Гертрудою Розенберг. 22-го січня, 1996. Оттава, Онтаріо, Частина 24.

<sup>15</sup> Архів Візуальної Історії Фундації Шоа. Інтерв’ю з Григорієм Галперин. 23-го травня, 1996, Торонто, Онтаріо. Частини 20-21.

радянським режимом. Євреї теж попали під ці репресії. Флора Блітцер розповідає, як націоналізували завод її батька, й як родину вигнали з квартири. Вони були, за словами пані Флори, тепер громадянами другого сорту оскільки вважалися “бувшими капіталістами.”<sup>16</sup> Євреїв масово депортували на Сибір, один з яких сказав:

Вже під радянським режимом, перед нацистською трагедією, батьки сімей стали як нібито гілки дерев. Структуру життя було зруйновано, сім'ї стали хиткі, бажання на суспільство зникло, авторитет єврейської совісті розвалився.<sup>17</sup>

### *Голокост. – Допомога українців своїм єврейським сусідам*

Можливо найбільш вражаюче почуття, яке виникає під час досліджень про рятування й допомогу є надзвичайна комплексність відносин – як правильно ствердила Венді Лауер, “колективне насильство, це форма соціальної історії,”<sup>18</sup> то так само рятування й допомогу можна вважати соціальною історією. Можливо найбільш очевидна відмінність, яку можна виділити – це допомога або

<sup>16</sup> Архів Візуальної Історії Фондації Шоа. Інтерв'ю з Флорею Блітцер (Рінде) 2-го грудня, 1994. Вілодейл, Онтаріо, Частини 16-17.

<sup>17</sup> Цитовано за Snyder, Timothy. “The Life and Death of Western Volhynian Jewry, 1921-1945.” In Lower, Wendy, and Brandon, Ray. *The Shoah in Ukraine: History, Testimony, Memorialization*. Indianapolis, 2008, 89.

<sup>18</sup> Lower, Wendy. *Historical Research on the Holocaust in Ukraine: Achievements and Agendas*, 11

рятування, які мотивуються меркантильністю, й допомога або рятування, які мотивуються бажанням безкорислової допомоги. В ряді інтерв'ю, які були використані при дослідженні часто обидві мотивації є присутні. Давид Куперфейн з Ковеля, якого разом з трьома родичами ховала українська селянка Ксеня, пам'ятає, що вони ховалися в стайні. Коли Ксеня поверталася з церкви, приходила до них й казали, що священник казав, що переховувати євреїв це гріх, й що вона їх більше не ховатиме. Давид та родина тоді їй давали більше грошей, котрі вона приймала, й тримала їх ще один тиждень, коли історія знову повторювалася. Куперфейн казав, що це був такий її спосіб з них витягати більше грошей.<sup>19</sup>

Є численні приклади в свідченнях про допомогу, яка надавалася за гроші. Герміна Айделберг, наприклад, ховалася більш ніж рік з родиною в селі біля Львова, за рік вона віддала цій родині всі ювелірні прикраси.<sup>20</sup> Були випадки, коли мінялися відносини, які почалися з мотивацій збагачення. Кармела Фінкел з Раджічова

---

<sup>19</sup> Архів Візуальної Історії Фундації Шоа. Інтерв'ю з Давидом Куперфейн. 9-го серпня, 1996, Норт Йорк, Онтаріо. Частини 24-27.

<sup>20</sup> Архів Візуальної Історії Фундації Шоа. Інтерв'ю з Герміною Айделберг (Раубвогел). 28-го квітня, 1996. Торонто, Онтаріо. Частини 19-20.

свідчила, що її батько домовився з чоловіком, Охудським, який працював у батька, коли той завідував млином. Батько пані Кармели був у гетто, й передавав гроші Охудському. За деякий час грошей не стало. Охудський не відпустив Кармелу, сказавши їй: “ти просто залишися з нами, й ми якось виживемо.”<sup>21</sup> Незважаючи на те, що в будинку Охудського жили гестапівці, Кармела ховалася в Охудського 20 місяців.

В свідченнях є численні згадки про дрібну одноразову допомогу – люди приносили харчі до лісу, де ховались євреї, переховували на час одної ночі, допомагали дістати потрібні документи тощо.<sup>22</sup> Треба зазначити, що такі форми допомоги є присутні майже в кожному свідченні.

Ганна Абакумова пояснює декілька можливих реакцій місцевого населення до німецької окупації –

...Стосовно політики, яку проводили нацистські окупанти... психологи виокремлюють три основні реакції міського населення. Перша реакція – найчисельніша, вона полягає у зміні свого ставлення до дійсності практично без зміни сприйняття, що дозволяє зберегти впевненість у завтрашньому дні. Це є, свого

<sup>21</sup> Архів Візуальної Історії Фундації Шоа. Інтерв'ю з Кармелою Фінкел (Шраге). 25-го лютого, 1996. Вінніпег, Манітоба. Частини 30-44.

<sup>22</sup> Архіви УКДЦЦ. Інтерв'ю з Дарією Дербиш. 5-го липня, 2010

роду, захисною реакцією... Друга реакція – примиренська позиція, коли людина все прекрасно усвідомлює, але нічого не робить для зміни режиму, вважаючи, що просто не в змозі щось змінити, але у той же час духовно не сприймаючи такий стан речей. Третя реакція – бунт, повстання як духовне, так і фізичне. Ця реакція найнечисленна, так як з одного боку встановлений режим могутній й боротися з ним тяжко, практично неможливо, з іншого боку – страх за своє життя й усвідомлення високого ступеню ризику, і тому така поведінка не для багатьох.<sup>23</sup>

В свідченнях було згадано чимало випадків саме третього варіанту реакції до німецької окупації. Той факт, що переховування або допомога євреям несла з собою кару смерті (не тільки для рятівника, але також для їхньої родини), акт рятування чи переховування треба вважати активною опозицією чи спротивом до політики окупації.<sup>24</sup> Часами допомога була надана євреєві, бо він був близьким другом рятівника. Сабіну Герш, наприклад, врятувала родина Серафим з Гусятина. Ліда Серафим була найближчою приятелькою Сабіни. Батько Ліди, пан Серафим був суддею в Гусятині. Сабіна, після втечі від українського міліціонера, прийшла

---

Інтерв'ю з Зеноном Татарським. 29-го червня, 2010

<sup>23</sup> Абакунова, Ганна. *Вивчення проблеми допомоги євреям на окупованих нацистами територіях у дискурсі міжетнічних взаємин – історіографічний аспект*, 1

<sup>24</sup> Абакунова, Ганна. *Вивчення проблеми допомоги євреям на окупованих нацистами територіях у дискурсі міжетнічних взаємин – історіографічний аспект*, 1-2

до них додому. Пані Серафим відкрила двері. Сабіна описала її реакцію так:

Сабінка, ти жива! Й вона мене обійняла й поцілувала. Я хочу щоб ви знали що пані Серафим любила мене майже як свою доньку. Ліда часом була заздрісна. Серафими були українською елітою в Гусятині. Пані Серафим сказала: Ми всіх знаємо. Навіть якщо хтось дізнається, ти житимеш. Мій чоловік є суддя.<sup>25</sup>

Після деякого часу, було надто небезпечно для Сабіни перебувати у Серафимів, тоді отець Радченко її навчив українських молитов, виробили їй документи під іменем Стефки Богдан. В 95-му році Сабіна знову зустрілася з Серафимами.<sup>26</sup>

Христина Корпан, донька Катерини Сікорської, оповідає як її мама переховувала двох синів єврейської сусідки, Анатолія й Леоніда Креселя, а також Кляра, фотографа, у Підгайцях. Пані Корпан пояснила про сусідку, яка була лікарем, так: “Та лікарка була дуже добра до нас. Мама була вдова... то вона приходила нас лічити й ніколи грошей не брала. Все була така добра для нас.”<sup>27</sup>

Катерину Сікорську було засуджено на смерть за її допомогу

<sup>25</sup> Архів Візуальної Історії Фундації Шоа. Інтерв'ю з Сабіною Гирш (Бадіан). 16-го березня, 1997, Вінніпег, Манітоба, Частини 75-91.

<sup>26</sup> Архів Візуальної Історії Фундації Шоа. Інтерв'ю з Сабіною Гирш (Бадіан). 16-го березня, 1997, Вінніпег, Манітоба, Частини 91-96, 132.

<sup>27</sup> Архіви УКДЦЦ. Інтерв'ю з Христиною Корпан (Сікорська) 12-го травня, 2010. Торонто, Онтаріо

євреям. Вона була страчена в '43-му році. 1995 року її визнано Праведником Світу.

Як вже згадано, на Західній Україні євреї жили дещо відокремлено від українців. Один з найважливіших реалій про рятування є те, що в багатьох прикладах, рятівники не знали тих людей, кому вони допомагали. Мордекай Палдейл наголосив про цей феномен –

Рятівники не вишукують тих людей, кого треба спасти. Рятівника раптом просять допомогу й вони згоджуються. Їх вибирає жертва. В цій напруженій атмосфері, рятівник себе питається: “Без відношення до особистих своїх почуттів про етнічність цієї людини (які не завжди позитивні), чи ця жива особа, яка стоїть переді мною має мінімальне й основне право на життя – привілей, яким дотепер користувались всі живі люди?”<sup>28</sup>

Часами рішення допомогти виявилось з причини малої услуги, яка була зроблена для рятівника. Ізраїл Фрідман ховався більш ніж 15 місяців у стайні, в ямі, яку викопав селянин Ботьком в селі Ловіско. Фрідман спитався Ботька чому той його ховає. Ботько йому відповів: “Не можу я ніколи забути це, що твій батько для мене зробив”. Він тоді пояснив цю услугу – в Ботька працювали п’ять чи

<sup>28</sup> Paldiel, Mordecai. *The Face of the Other: Reflections on the Motivations of Gentile Rescuers of Jews*. The Holocaust Martyrs’ and Heroes’ Remembrance Authority.  
<http://www1.yadvashem.org/yv/en/righteous/pdf/resources/paldiel.pdf>, 1-2

шість людей, помагали йому збирати сіно. Фрідмана батько під'їхав до них й запропонував їх підвести назад до села. По дорозі, вони стали в корчмі, де замість того, щоб Болько почастував Фрідмана пивом, Фрідман купив всім шість працівникам пиво. Після багатьох років Болко пам'ятав цю услугу й навіть після того, що він бачив розстріл іншого українця, який ховав єврея, переховував Фрідмана, й вимагав від нього обіцянки, що не скаже родині Болька про розстріл за переховування. Фрідман сказав: “Ви знаєте яка це митцва? Це дуже розумний, дуже відважний чоловік. Ми далі з ними в контакті, раз на місяць висилаємо пакунок. Їм це належиться”.<sup>29</sup>

Є теж приклади, де євреям помагали люди, які їх взагалі не знали. Оля, донька Тимоша Герасімюка, привела додому Чану Гіталіс. Чана, разом з чоловіком її сестри, ховались в них два роки. Чана сказала в інтерв'ю: “Ми їм нічого не дали. Вони були добрі

---

<sup>29</sup> Архів Візуальної Історії Фундації Шоа. Інтерв'ю з Ізраєлом Фрідман. 23-го червня, 1997. Вінніпег, Манітоба. Частини 17-30.

люди, ангели. Це було чудо. Ми їх до того не знали. Це, що вони для нас зробили, це чудо.”<sup>30</sup>

Рятування інколи було ускладнено тим, що члени тої ж самої родини були ворожо наставлені до акту рятування. Чарна Штермер пояснила як вона, брат, сестра й мати, ховались по різних домах в Більчому Золотому. Федор Козюк, який був одним з провідників націоналістів в Білчі, ховав її брата. Вона й сестра перебували по різних домах. За її словами, найкраща й найвідважніша з тих, які їм допомагали, була Тодаска Парон. Вона їм приносила книжки, годувала дуже добре. Тодаска не довіряла своєму синові Йозефу, бо він хотів йти грабувати євреїв. Тодаска його побила мокрим рушником аж поки Йозеф не пообіцяв що не буде більше ходити грабувати. В '90-му й '91-му році Штермер повернулася в Більче й відвідала тих, хто її рятував. Побачивши Штермер, Тодаска сказала: “Тепер я можу спокійно вмирати, бо тебе знов побачила.”<sup>31</sup>

---

<sup>30</sup> Архів Візуальної Історії Фундації Шоа. Інтерв'ю з Чаною Гіталіс. 26-го травня, 1995, Вілодейл, Онтаріо. Частини 28-31.

<sup>31</sup> Архів Візуальної Історії Фундації Шоа. Інтерв'ю з Чарною Штермер (Кімелман). 27-го травня, 1998. Гамстед, Квебек. Частини 13-32.

Комплексність допомоги й рятування в контексті Голокосту є складним в багатьох аспектах і тому поведінку людей не можна пояснити раціонально. Можливо, все, що ми будь коли зможемо довести, це те, за словами багатьох свідків, що є “добрі й погані люди, як і в кожній нації.”<sup>32</sup>

Історія Голокосту, й роль яку в цьому контексті відігравали допомога й рятування не є інтегральною частиною пам’яті про окупацію України, а також, вони не є частиною наративу національної історії України. Я коротко зосереджуся на цьому питанні.

### *Б- Політичне*

Від часу розпаду Радянського Союзу в широкому загальному значенні можна виділити два відмінні наративи пам’яті про II-у Світову війну. Перший наратив це нереформована нео-радянська інтерпретація війни, що характеризує війну як, в першу чергу, перемогу комунізму над фашизмом, перемогу радянського народу в

---

<sup>32</sup> Архів Візуальної Історії Фундації Шоа. Інтерв’ю з Анною Блуфарб (Зукерман). 22-го травня, 1997. Норт Сидні, Нова Скоція. Частина 20  
Софією Краз. 16-го червня, 1998. Торнгил, Онтаріо. Частини 40-41.  
Германом Теїхер. 7-го травня, 1998, Торнгил, Онтаріо, Частина 4.

Великі Вітчизняній війні. Ця інтерпретація визначає, що жертвою нацизму був радянський народ – тому в цьому наративі нема місця для окремого страждання чи то українського, російського, польського, білоруського, чи то єврейського народів. Тобто, нема місця в цьому наративі на унікальність Голокосту як процесу знищення європейського єврейства в контексті війни. Двадцять років після розпаду Радянського Союзу, ця інтерпретація залишилась впливовою, якщо не в науці, то в значній частині українського суспільства.

Другий наратив, який можна назвати “особливо українським” інтерпретацією війни, зосереджується на боротьбі українського народу проти фашизму й комунізму, проти Гітлера й Сталіна. Тут фокус є на українців, на їхню боротьбу за незалежність

Головна проблема з обома цими наративами, полягає у тому, що здебільша ані один, ані другий не зосереджується на жертвах. Звितяга, боротьба є домінуючі характеристики обох інтерпретацій. Саме тому, проблема Голокосту випадає з суспільної розмови про війну. Якщо Голокост згадується, то як окрема, єврейська трагедія,

без відносин до української національної історії. Як зазначив Анатолій Подольський: “Напевне, комфортніше і простіше говорити *про нас* і *про них*, наприклад, про наш Голодомор, і про їхній Голокост. Внаслідок такого підходу поступово формується модель історичної пам’яті, в якій Голокост не має жодного зв’язку з національною історією, а отже український контекст Голокосту залишається невідомим суспільству, і що особливо небезпечно – невідомим й незрозумілим для української молоді.”<sup>33</sup>

Надзвичайно важливим позитивним явищем останніх років є той факт, що українські історики й соціологи ідентифікували цю проблему й у наукових середовищах ця проблема обговорюється. Мирослав Шкандрій, з Манітобського університету, в розмові про контроверсійну книжку Омара Бартова, *Erased*, написав:

Мої дослідження про євреїв в українській літературі показали мені чимало прикладів, де українське й єврейське страждання об’єднується. Це не значить, що одне повинно домінувати над іншим, але що оба повинні бути признані... Признання обох дає можливість відповісти на питання *А що про нас?* Насправді, відповідь, очевидно, є *Вони є ми*.<sup>34</sup>

<sup>33</sup> Подольський, Анатолій. “Українське суспільство і пам’ять про Голокост – спроба аналізу деяких аспектів.” *Голокост і Сучасність*. #1 (5), 2009, с. 51

<sup>34</sup> Shkandrij, Myroslav. “Book Symposium – Erased: vanishing traces of Jewish Galicia in present-day Ukraine.” In *Nationalities Papers*. Vol. 38, No. 2, с. 301

Якщо в науковому середовищі, проблема інтегрування єврейської спадщини в наратив національної історії обговорюється й розв'язується, то в ширшому народному дискурсі, проблема залишається актуальною. Останні кілька місяців свідчать про цю проблему – готуючись до святкування Дня Перемоги, українське суспільство активно обговорювало значення й пам'ять про війну, червоні прапори, гітлеризм та сталінізм тощо. Дуже рідко згадувався Голокост (ще рідкіше Голокост був центральною темою обговорення). Якщо закон про вивішування червоних прапорів можна вважати провокацією з боку влади, головна проблема, це те, що ця провокація добилася бажаного результату. Події останніх місяців свідчать про факт, що дискусія про війну в Україні лишається сильно сполітизованою і тому в цій дискусії лишається мало місця для жертви. На мою ж думку, потрібна *деполітизація* історичної пам'яті й навпаки – *персоніфікація* цієї ж пам'яті.

Є докази того, що цей процес, який вже довго присутній в науці, набирає руху й у загальному суспільстві. 12-го травня на

програмі *Вечір з Миколою Княжицьким*, ішла дуже цікава розмова власне на цю тему в інтерв'ю з Євгенією Пертів-Рудою, яка пережила Голокост.<sup>35</sup> Цей підхід, який має в центрі мислення, долю жертви, може тільки допомогти у розбудові української національної історії та української свідомості. Знову Анатолій Подольський – “Брак інформації про український контекст Голокосту, що існує в сучасному українському суспільстві, має парадоксальні наслідки – вилишає з національного наративу не лише темні сторінки, але і численні приклади того, як самовіддані українці рятували євреїв.”<sup>36</sup> Мені це нагадує життя Траяна Поповича, який у воєнні роки будучи мером в Чернівцях “відмовився виконати наказ про депортацію чернівецьких євреїв у табори Трансністрії. Мало того, він переконав владу у своїй правоті і домогся зміни рішення – 20 000 чернівецьких євреїв залишилися в

<sup>35</sup> <http://www.tvi.ua/ua/watch/author/?prog=831>

<sup>36</sup> Подольський, Анатолій. “Українське суспільство і пам’ять про Голокост – спроба аналізу деяких аспектів.” *Голокост і Сучасність*. #1 (5), 2009, с. 58

місті.”<sup>37</sup> Поповича визнано Праведником Світу – але пам’ять про його зусилля в Україні лишається майже не знаною.

Якщо в Україні має бути правдиве розуміння трагедії II-ої Світової війни, то роль цих і подібних рятівників повинна знайти належне місце в цьому наративі.

---

<sup>37</sup> Воронцов, Сергій. “Буковинський Шиндлер.” *Дзеркало Тижня*. #3 (731), 31 го січня 2009